

HİLMÎ EFENDİ'DE HZ. ALÎ VE ÂL-İ ABÂ ALGISI

The Hilmî Efendi's Perception of Ali and Al-i Aba

Hz. Alî und Âl-i Abâ in den Werken von Mufti Hilmî

Mehmet TEMİZKAN*

DOI: 10.24082/abked.2017.15.002

ÖZ

Alevî-Bektaşî edebiyatı üzerine yapılan araştırma ve özellikle inceleme çalışmaları, bu zümrelere mensup yazar ve şairlerle sınırlı tutulmamalıdır. Çünkü Alevî-Bektaşî edebiyatında vurgulanarak dile getirilen temel değerler, Alevî veya Bektaşî olmayan şairlerde de karşımıza çıkmaktadır. Bu değerler, kullarılarında “sıklık derecesi” söz konusu olmakla birlikte, edebiyatımızın “ortak değerler”i olma özelliği kazanmıştır. Ayrıca, söz konusu araştırma ve inceleme çalışmalarının Anadolu ve Balkan coğrafyasıyla sınırlı tutulmaması da lazımdır. Bu bakımdan, bu coğrafyanın çocuğu olmayan Fuzulî, Hatayî ve Nesimî adına sempozyumların yapılması isabetli ve yararlı olmuştur. Bu düşünceden hareketle, bizde de başka bir çalışma sırasında şiirlerini taradığımız Hilmî Efendî'nin Hz. Alî ve Âl-i Abâ algısını ele almanın faydalı olacağı kanaati oluştu. Hilmî Efendî, hem Kıbrıslıdır hem de bir müftüdür. Dolayısıyla, Sünnî bir kimliğe sahiptir. Çeşitli vesilelerle, Hz. Alî ve Âl-i Abâ hakkındaki kanaatlerini ortaya koymuştur. Kanaatlerinde samimi olan şair, bu kişilere sevginin ötesine “hayran”dır ve Hz. Alî'yi de “ideal” ya da “model” insan tipi olarak görmektedir. “Çâr Yâr” saygısı yanında Hz. Alî ve Âl-i Abâ vurgusu yapması, bize göre oldukça anlamlıdır. Çünkü birine karşı duyduğu saygı, diğerine karşı muhabbet duyguları beslemesine engel olmamıştır. Bu özelliğe sahip yazar ve şairler üzerinde daha fazla çalışma yapılması, yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hilmî Efendî, Alevî-Bektaşî, Edebiyat, Hz. Alî, Âl-i Abâ.

* Doç. Dr.; Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

ABSTRACT

Researches and specifically analytical studies on Alevi-Bektashi literature should not be restricted with the writers and poets who are the members of the that community because basic values emphasized in the literature exist in the works of others who are from the outside of the community. Although the frequency of the using of those values differs, they became the “common values” of the literature. Moreover, researches on the field should not be restricted geographically with Anatolia and the Balkans. Thus, symposiums on Fuzuli, Hatayi and Nesimi, who are not from those regions, were remarkable. By following this idea, I argue that discussing Hilmi Efendi’s perception of Ali and Al-i Aba will contribute to the literature. Hilmi Efendi was a Cypriot and a mufti; thus, he is a Sunni Muslim. However, he mentions Ali and Al-i Aba in his works because of various reasons. He explains his admiration to them sincerely and he accepts Ali as an “ideal” type of human being. His emphasis on Ali and Al-i Aba along with the respect of “Car Yar” deserved to deeper examination in the sense that his respect for one of them did not prevent his interest for the other. I believe that further researches on writers and poets who have similar characteristics will contribute to the literature.

Keywords: Hilmi Efendi, Alevi-Bektashi, literature, Ali, Al-i Aba, Hz. Alî, Âl-i Abâ.

ZUSAMMENFASSUNG

Forschungen und insbesondere Analysen alevitisch-bektaschitischer Literatur sollten nicht nur auf Autoren und Dichter dieser Glaubensrichtungen beschränkt sein, weil die in der alevitisch-bektaschitischen Literatur betonten Grundwerte ebenso in den Werken von nicht alevitischen oder bektaschitischen Dichtern thematisiert werden. Das Charakteristikum dieser Werte ist nicht nur die große Verwendungshäufigkeit, sondern die universelle Bedeutung für die Literatur. Außerdem sollten die bereits angeführten Forschungen und Analysen geographisch nicht auf Anatolien oder auf den Balkan beschränkt bleiben. In dieser Hinsicht, waren Symposien zu wichtige Persönlichkeiten wie Fuzulî, Hatayî und Nesimî, die eben nicht aus dem genannten geographischen Raum stammen, ein richtiger Ansatz und sehr aufschlussreich bzw. hilfreich. Auf Grundlage dessen, kam die Idee auf im Rahmen dieses Artikels das Verständnis des zyprischen, sunnitischen Mufti Hilmî's, der durch seine Gedichte einen hohen Bekanntheitsgrad innehat, von Hz. Alî und Âl-i Abâ zu thematisieren. Der Mufti Hilmî hat an unterschiedlichen Stellen bzw. Werken seine Auffassungen über Hz. Alî und Âl-i Abâ erläutert. Gemäß den glaubwürdigen Ausführungen des Dichters, scheint er ein Bewunderer von Hz. Alî zu sein, der von Hilmî als menschlicher Idealtypus charakterisiert wird. In diesem Zusammenhang ist besonders seine Wertschätzung und sein Respekt gegenüber Hz. Alî und Âl-i Abâ für den vorliegenden Artikel von Relevanz, da er es verstand weder den einen noch den anderen in Bezug auf Bewunderung, Respekt und Achtung zu vernachlässigen. Aufgrund dessen, ist es genau aus dem zu Letzt genannten Grund wichtig und vielversprechend, den Fokus mehr auf Autoren und Dichter wie Hilmî zu legen.

Schlüsselwörter: Hilmî Mufti, Alevitentum-Bektaschitentum, Literatur, Hz. Alî, Âl-i Abâ.

I. Niçin Hilmî Efendi?

Bektaşî edebiyatı üzerine yapılan araştırma ve incelemelerin Alevî-Bektaşî şairlerle sınırlı tutulmamasında, Mevlevîlik ve Halvetîlik... gibi Sünnî çerçevedeki tarikatlara mensup şairlerin, Bektaşîliğin temel değerleri karşısındaki tavrının da tespit edilmesinde ve değerlendirilmesinde fayda vardır. Tespit edilen bu tavır, Alevî-Bektaşî şairlerin aynı değerler hakkındaki kanaatleriyle -özellikle- karşılaştırma yöntemi kullanılarak değerlendirilmelidir. Böylece, farklı yapıdaki tarikat mensupları ve dolayısıyla tarikatlar arasındaki ortaklıklar, kısmen de olsa belirlenmiş olacaktır. Bu düşünceyle, daha önce birkaç çalışma yapmıştık. (Temizkan, 2007: 585-595; 2016: 332-341) Bu çalışmamızda da, hem görevi hem dönemi ve hem de devletle olan yakın ilişkisi dolayısıyla tipik bir şahsiyet olan Kıbrıs Müftüsü Hilmî Efendi'nin, Bektaşîliğin temel değerleri karşısındaki tavrını inceleyip Bektaşî şairlerin tavrıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirmenin yararlı olacağını düşündük.

II. Hilmî Efendi

Hilmî Efendi her şeyden önce Sünnî bir şairdir. Sünniliği yücelten mısraları da bulunmaktadır. “Elif” harfiyle ilgili olarak söylediği “*İtikâd-ı ehl-i sünnet-ves ‘elif’ler müstakîm*” dizesinde, Sünnî inanç ile elif harfi arasında “doğruluk” bakımından bir benzerlik ya da bir ilişki kurar. “*Sülûk-i ehl-i Sünnetden çıkup da olma sünnetsiz*” şeklindeki mısrasında da, Sünnilik yolundan ayrılmamayı tavsiye eder. Sadece bu ifadeleri bile, şairin Sünnilik dışındaki zümreler hakkında nasıl bir kanaat beslediğini açıkça ortaya koymaktadır... Hilmî Efendi, iyi bir medrese eğitimi aldıktan sonra, Kıbrıs müftülüğüne tayin edilmiştir. Osmanlı hükümdarı II. Mahmud’un Kıbrıs’ta bir kütüphane yaptırması dolayısıyla yazmış olduğu bir şiirle dikkati çekmiş ve İstanbul’a davet edilmiştir. Bektaşîlik tarihinde çok önemli bir yeri bulunan Yeniçeri Ocağı’nın kapatılmasından hemen sonra İstanbul’a giden Hilmî Efendi, padişahın iltifatına mazhar olmuş ve “Sultânü’ş-Şuarâ” (Şairler Sultanı) unvanıyla onurlandırılmıştır. Kapatılan ocağın yerine kurulan yeni ordu için de övgü dolu mısralar kaleme almıştır. Şair, İstanbul’da kalması için ısrar edilmesine rağmen Kıbrıs’a dönmek istemiş ve dönmüştür... Özetlemeye çalıştığımız bu özellikleri, onun konumuz bakımından özel bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır.

III. Hilmî Efendi'de Âl-i Abâ

Kıbrıs Müftüsü Hilmî Efendi'nin "Müseddes-i Hilmî Efendi. Der Evsâf-ı Hazret-i Çihâr Yâr-i Güzîn" başlığın taşıyan ve dört halifenin övgüsünü yapan bir müseddesi bulunmaktadır. Bu müseddesin nakarat beyiti şu şekildedir:

Cihânda Çâr-Yâr-ı bâ- safâya cân fedâyım ben

Kapısında bu dört sultân-ı zî-şânın gedâyım ben (Fedai, 2000: 124)

(*Dünyada, Hz. Muhammed'in safah dört dostuna cânım fedadır; bu dört şanlı sultanın kapısında fakir bir dilenciyim ben.*)

Hilmî Efendi, kapısında bir dilenci olduğunu söylediği dört şanı yüce sultanı, müseddesin ikinci bendinden itibaren anmaya başlamaktadır. Şair, ikinci bentte, dört halifeye en yaygın adları ve sıfatlarıyla yer vermektedir. İlk halife olan Hz. Ebubekir'i "Sıddık-ı Ekber" (en büyük doğru, doğruların en büyüğü) ve "cemî-i evliyânın efdâlî" (bütün evliyânın en faziletlisi) olarak nitelendirmektedir. Hz. Ömer, "Fârûk-ı a'zam" (adaletin en büyüğü) ve "dâd-güster" (adalet dağıtan) olarak görülmekte ve gösterilmektedir. Üçüncü halife olan Hz. Osman da, "Osmân-ı Envâr" adıyla ve "haya gülzârının gül goncası" sıfatıyla söz konusu edilmektedir. Son halife Hz. Alî ise, hem Âl-i Abâ'ya mensup hem de "zât-ı athar" yani "en temiz kişi" olduğu söylenerek tanıtılmaktadır:

Cemî'-i evliyânın efdalî Sıddık-ı Ekberdir

Ömer Fârûk-ı a'zam şehr-yâr-ı dâd-güsterdir

Hayâ gülzârının gül goncesi Osmân-ı Envârdır

Cenâb-ı Murtezâ Âl-i Abâdan zât-ı ethardır (Fedai, 2000: 124)

Hilmî Efendi, dört halifeyi bu mısralarla bir arada saygı ve övgüyle andıktan sonra, şiirin bundan sonraki bentlerinde ilk üç halifeyi söz konusu etmemektedir. Buna karşılık, tamamı dokuz bent olan şiirin dört bendini Hz. Alî methine, bir bendini de Âl-i Abâ övgüsüne ayırmıştır.

Âl-i Abâ, hatırlanacağı gibi, Hz. Muhammed, Hz. Alî, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i karşılayan ve yaygın olarak kullanılan bir ifadedir. Hilmî Efendi, bu kişiler için bir de "hanedan" ismini kullanmaktadır. Şaire göre, bütün cihan Âl-i Abâ'nın cemalinden yayılan ışıqla, nurla dolmuştur. Burada, cemal kelimesinin

seçilmiş olması çok anlamlıdır. Cemal kelimesi, hem güzellik hem de “mâh-cemâl” ifadesinden de anlaşılacağı üzere yüz anlamında kullanılır. Zaten, güzellik anlamıyla da tamamen yüz güzelliği kastedilir. Divan şiirinde yüzün parlaklığını ifade etmek için kullanılan benzetmelerden biri “güneş”tir. Şiirde geçen cemal, bütün cihanı ışıkla, nurla doldurduğuna göre, kapalı istiare sanatından da faydalanılarak, güneşe benzetilmiş olmalıdır. Âl-i Abâ yerine “hanedan” isminin tercih edildiği ikinci dizede, güzellik anlamında “hüsn” kelimesi kullanılmıştır. Feleğin, hanedanın güzelliğiyle veya güzel nitelikleriyle süslenmiş olduğu söylenmektedir. Felek kelimesinde de “gök tabakası, gökyüzü” anlamı bulunduğu ve gökyüzünü süsleyen varlık da güneş olduğuna göre, hanedan ya da Âl-i Abâ, bu mısra da güneşe benzetilmiş olmaktadır... Güneş, kendisi dışındaki bütün ışık kaynaklarını görünmez kılar. Bundan dolayı, güneş teşbihi övgünün en yüksek derecesidir ve bu özelliğiyle de Hilmi Efendi’nin Bektaşiliğin esaslarından biri olan “Âl-i Abâ” hakkındaki kanaatini yansıtmak bakımından dikkate değer bir seçimdir. Görüldüğü gibi, şiirin anlaşılabilmesi için bazı açıklamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da, şiirin sanat derecesiyle ilgilidir. Kişi ya da kişileri sanat derecesi yüksek şiirlerle övmek, övgünün derecesini de yükseltir. Kısaca, burada Âl-i Abâ övgüsünün zirvede olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır:

*Cibân Âl-i Abânın pür fîrûğ oldu cemâlinden
Müzeyyenidir felek ol hânedânın hüsn-i hâlinden
Suâl eyler isen Fabr-ı Cibânın sabb u âlinden
Bu beytin fehm ü idrâk eyle tertîb-i meâlinden
Cibânda Çâr-Yâr-ı bâ- safâya cân fedâyım ben
Kapusında bu dört sultân-ı zî-şânın gedâyım ben (s. 124)*

(Bütün cihan, Âl-i Abâ’nın yüzünden, güzelliğinden yayılan ışıkla doldu. Gökler, onların güzelliğiyle, iyiliğiyle süslendi. Eğer, cihanın itibar ettiği Hz. Muhammed’in yakınlarından, ailesinden soru sormak istersen şu beytin anlamını idrak et; soruna cevap bulacaksın. Dünyada, Hz. Muhammed’in dört yarına - dört halifeye- canım fedadır. Ben onların kapusunda bir dilenciyim.)

IV. Hilmi Efendi’de Hz. Ali

Hilmi Efendi, “Cenâb-ı Murtezâ” övgüsünü yapmaya başladığı sırada, kendi şair yaratılışını “semend-i tab” tamlamasını kullanmak suretiyle “at” a benzetmekte ve “Semend-i tab’ımı kadir değildir kimse imsâke” (Fedai, 2000: 124) şeklindeki dizesiyle şairlik

atına sınır çizmeye kimsenin gücünün yetmeyeceğini belirtmektedir. Bu ifadesiyle de, Hz. Alî'nin övgüsünde sınır tanımayacağını söylemek istemektedir.

Müftü Hilmî Efendi, ayrıca Hz. Alî'nin “*mîr-i hedâ*” olduğunu ifade eder. “Hedâ” şeklinde okunan bu kelime, “hidayet” kelimesinin kökü olan “*hüdâ*” olmalıdır. Bu haliyle, tamlama “hidayetin en büyüğü, hidayete erdirenlerin en büyüğü” gibi bir anlama gelmektedir. Hz. Alî'nin bu özelliğini ifade etmek için kullanılan en yaygın terim,

Pirim kulağima eyledi telkin

Şâb-ı Velâyet'e olmuştuz yakîn (Cafetî) (T. Koca, 1990: 56)

Şâb-ı muzaffer Hazret-i Kanber

Haşr gününde sâkât-i Kevser

Şâb-ı velâyet nûr-ı hidâyet

Keşf ü kerâmet hucet ü bürhân (Seher Abdal) (Koca, 1990: 82)

Muhammed bâtem-i peygamber oldu

Alî eniyaya şab, server oldu (Kul Himmet) (Koca, 1990: 164)

şeklindeki örneklerden de anlaşılacağı gibi, “*şâb-ı velâyet*”tir. Şairin, “*şâb-ı velâyet*” yerine “*mîr-i hedâ*”yı tercih etmesi, sadece şairlik kimliğiyle ve farklı, orijinal olma düşüncesiyle ilgilidir. Yani, Hz. Alî Hilmî Efendi'ye göre de velayet sahiplerinin en büyüğüdür. Ayrıca, onun halifelik, kahramanlık ve imamlık gibi yüksek vasıfları, yüce meziyetleri Allah vergisidir.

Şiirin altıncı bendinde “*Resûl-i Erkeme kurbîyyeti ez-ber cihet muhkem*” şeklinde bir mısra bulunmaktadır. Bu mısra, pek çok şeye işaret etmektedir. Şair, Hz. Alî'nin Hz. Muhammed'e olan yakınlığı, her bakımdan sağlam delillere dayanmaktadır, der. Aralarında her şeyden önce akrabalık ve kayınpeder - damat ilişkisi vardır. Hilmî Efendi, öncelikle bu ilişkiye işarette bulunmuş olmalıdır. Bektaşî şairler tarafından sık sık iktibas edilen ve Hz. Muhammed ile Hz. Alî arasındaki “yakınlık”tan öte “aynılık”ı dile getiren bazı kalıp ifadeler vardır. Bu şairlerde bunların hadis olduğu, yani Hz. Muhammed tarafından söylendiği inancı vardır. “*Labmike labmî*” (Etin etimdir.), “*Cismike cismî*” (Bedenin bedenimdir.), “*Rûhike rûhî*” (Ruhun ruhumdur.) ve “*Alî minî ve ene minhû*” (Alî bendendir, ben de ondanım.) şeklindeki hadisler, en çok alıntı yapılanlardır. Hilmî Efendi, bu hadislerden herhangi birini iktibas etmek yerine,

yukarıdaki dizesiyle bu hadislere işaret etmeyi daha uygun bulmuş olmalıdır. Bu da, yukarıda belirtmeye çalıştığımız gibi, şairin “divan şairi” kimliğiyle yakından ilgilidir. Yukarıdaki mısra, “Az sözle çok şeyi söyleme” hatta “söylemeden söyleme”nin tipik bir örneğidir ve Hilmî Efendi’nin önemli üslup özelliklerinden biridir.

Şair, şiirin yedinci bendinde, Hz. Alî’nin methini yapmanın ve onun üstün vasıflarını sayıp dökmenin imkansız olduğunu; hatta inceden inceye araştırılmasının bir şair için mümkün olmadığını söylemektedir. Hz. Alî’nin “*kadri âlî*” olduğunda şüphe bulunmadığını söyledikten sonra, “ammâ” diyerek dört halifeye bağlı olduğunu ifade ettiği nakarat beyitle bendi tamamlamaktadır. Burada, Hz. Alî dışındaki üç halifenin de unutulmaması ve Hz. Alî sevgisinin diğer halifeleri sevmeye engel olmaması gerektiğine bir vurgu yapılmaktadır. Hilmî Efendi, Hz. Alî’nin methinde Bektaşî şairlerle ortak hareket ederken “ammâ”dan sonraki kısımda, yani ilk üç halifenin methinde onlardan ayrılmaktadır.

Hz. Alî’nin kılıcı Zülfikâr ve atı Döldül de, edebî eserlerde yer verilen unsurlardır. Özellikle, Zülfikâr’dan üstün kılıcın bulunmadığı vurgulanır. Döldül ve Zülfikâr, Hz. Alî ile özdeşleşmiştir. Şu iki beyit, bu özdeşleşmenin güzel örnekleri arasındadır:

Her kişiye verilmedi Döldül ü Zülfikâr

Her bir basîs server-i sâhib keran değil (Caferî) (Koca: 127)

Şâb-ı merdân hurûc etti, Döldül’e oldu süvârî

Ver salevat Muhammed’e, Alî aldı Zülfikâr’ı (Muhyeddin Abdal) (Koca: 138)

Hilmî Efendi, şiirin sekizinci ancak Hz. Alî methini yaptığı son bentte de, Hz. Alî’nin makamının yüce olduğunu veya yüksek makamlara ulaşmakla yüceltiğini; kılıcı Zülfikâr’ın yüce arşın bir köşesinde asılı bulunduğunu ifade etmektedir. Hatırlanacağı gibi, Zülfikâr, bazen tek başına bazen de Döldül ile birlikte, Bektaşî şairler tarafından da sık sık anılan unsurlardan biridir. “*Lâ fetâ illâ Alî lâ Seyfe illâ Zülfikâr*” dizesi, Sünnî şairler tarafından da kullanılmakla birlikte daha çok Alevî-Bektaşî şairlerce tekrar edilmiş olan kalıp ifadelerden biridir. Hilmî Efendi, bu kalıp ifadeyi kullanmak yerine, kılıcın arşın bir köşesinde asılı bulunduğunu söylemeyi tercih etmiştir. Kanaatimizce bunun iki sebebi vardır. Birinci sebep, şiirin vezni ile bu mısranın vezninin farklı olmasıdır. Şiirin vezni, “mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün”; söz konusu mısranın vezni ise “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün”dür. İkinci ve asıl sebep ise, şairin yüzlerce kez tekrar edilen bir mısrayı bir kez daha tekrar

etmek istememesidir. Bu da, onun şairlik yönüyle ilgilidir... Arş'ın "Allah'ın makamı" olduğu dikkate alındığında, Hilmî Efendi'nin Hz. Alî övgüsünün Bektaşî şairlerin övgüsünden daha ileri bir seviyede olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Zaten, bentteki diğer mısra da, Hz. Alî'nin veya Zülfikâr'ının methinin yeryüzü ile gökyüzünün arasını doldurduğu da ilave edilmektedir. Kıbrıslı şair, bir övgü şiirinde, sadece Hz. Alî'ye değil *Zülfikâr* ve *Düldül*'e de benzetilen olarak yer vermiştir. Hilmî Efendi, yine bir övgü şiirinde Sultan II. Mahmud'u cenk meydanının Haydar'ı olarak nitelendirirken, hem *Düldül*'e hem de *Zülfikâr*'a yer vermiştir. Amacı, hükümdarın ata binme ve kılıç kullanmadaki ustalığını vurgulamaktır. Sultan, "*Düldül-sivâr*"dır ve elindeki kılıç da *Zülfikâr*'dır:

Hayder-i Düldül-sivâr-ı arsa-i rezm ü gazâ

Kabzasında tığ-i gevher-pâşî olmuş Zül-fekâr (Fedai, 2000: 122)

(*İkinci Mahmud, savaş meydanının Düldül'e binmiş Haydar'ı; elindeki cevher saçan kılıç da Zülfikâr'dır.*)

II. Mahmud, bildiği gibi hem hükümdar hem de iyi bir hattattır. Kendi eliyle iki kabartma levha hazırlamış ve bunları Kıbrıs'a hediye etmiştir. Hilmî Efendi, onun hattatlığını methederken de *Zülfikâr*'a yer verir. Şaire göre, onun elindeki kalem Hz. Alî'nin *Zülfikâr*'ıdır. *Zülfikâr*, harekete geçince, savaş meydanlarında azgınlık ve sapıklığı ortadan kaldırır; kalem hareket edince de azgınlık ve sapıklık sayfalarını yok eder:

Zülfikâr-ı Hayderîdir dest-i cûdında kalem

Nesh olur tabrik edince nüsha-i bağy u dalâl (Fedai, 2000: 93)

Hz. Alî, Hilmî Efendi'nin bazı şiirlerinde, kahramanlığı dolayısıyla bir benzetilen olarak da yer almıştır. Şair, Sultan İkinci Mahmud'u övdüğü bir bentte, Hz. Alî'yi, en belirgin yönüyle; yani gücü, kuvveti ve cesaretiyle "*Hayder-âsâ sâf-şikendir*" şeklindeki bir ifadeyle söz konusu etmiştir. Bu ifadenin günümüz Türkçesindeki karşılığı, "Haydar gibi saf kıran, saf dağtan"dır:

Zâtı evsâf-ı kemâlât ile bulmuş ittisâf

Hayder-âsâ sâf-şikendir satveti rûz-ı mesaff (Fedai, 2000: 65)

(*İkinci Mahmud'un zâtı uygunluk özellikleriyle vasıflanmıştır; savaş günü Haydar gibi safları dağtandır.*)

Hatırlanacağı gibi, Hz. Alî hemen hemen bütün edebiyat eserlerinde üç üstün özelliğiyle yer bulmuştur. Bunlar; kahramanlığı (*keân-ı şecaat*), cömertliği (*keân-ı sabavel*) ve veliliği (*şâb-ı velayet*)dir. Bazı edebiyat eserlerinde, bu üç üstün vasfı bir araya getirilmiştir. Hilmî Efendi ise, aşağıdaki beyitte, sadece “şecaati”ni söz konusu etmiş ve onu yine İkinci Mahmud için benzetilen olarak kullanmıştır. Bu beyitte, cömertlik sembolü olarak Hz. Alî yerine Hatem yer almıştır. Burada, Hilmî Efendi’nin, övgüsünü daha kuvvetli hale getirmek için Hatem’i tercih ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Doğu edebiyatlarında cömertlik sembolü olan isim, Hatem-i Tay’dır. Âdillik sembolü olarak da Fârûk ismiyle Hz. Ömer kullanılmıştır. Hz. Ömer’e yer vermesi de, şairin Sünnî kimliği ile ilgili olduğu kadar adalet kavramıyla Hz. Ömer’in özdeşleşmiş olmasıyla alakalıdır. Kısaca, şairin bu beyitte objektif davrandığını söylemek mümkündür. Hilmî Efendi, Hz. Alî’yi “kahramanlık timsali” olarak görmüş ve ifade etmiştir. Objektif kalması ya da davranması gerçekçi olmasını sağlamış, bu ise kendisinde var olan Hz. Alî algısını daha da anlamlı hale getirmiştir:

Cûdde Hâtem çeca’atde ‘Aliyyü’l-Murtezâ

‘Adlde Fârûkdır satvetde İskender-misâl (Fedai, 2000: 94)

(İkinci Mahmud, cömertlikte Hâtem ve kahramanlıkta da Aliyyü’l-Murtezâ; adalette Faruk ve suçrama, ezme gücünde ise İskender gibidir.)

Hız. Alî yerine kullanılan en yaygın isimlerden biri de, “Şîr-i Hudâ”dır. “Allah’ın arslanı” anlamına gelen bu tamlamada da, Hz. Alî’nin aynı meziyetine vurgu yapılır. Çünkü arslan da cesaretin ve kahramanlığın sembollerinden biridir. Müftü Hilmî Efendi, pek çok şair gibi Hz. Alî’nin “Şîr-i Hudâ”, yani Allah’ın aslanı olduğunu söyler. Bektaşî edebiyatında Hz. Alî’nin “Allah’ın aslanı” olduğunu söyleyen yüzlerce şair vardır. Merkezine Hz. Alî’nin yerleştirildiği “efsaneleşmiş Miraç”ta da, Hz. Alî, hatırlanacağı gibi yedinci felekte Hz. Muhammed’in karşısına aslan suretinde çıkar. Şair, bu tamlamaya özel bir anlam da katmıştır... İkinci Mahmud’u Hz. Alî’ye benzettiği beyit, Fars mitolojisinden alınmış bir kahraman yerine Selçuklu hükümdarı Alparslan’a yer vermesi bakımından da orijinaldir. “Şîr-i Hudâ” tamlaması -kanaatimizce- Hz. Alî’nin cesaretini ve kahramanlığını en iyi anlatan ifadedir. Çünkü kahramanlığında Allah’ın yardımının ya da desteğinin bulunduğunu ifade eder. İlgili beyitte “yardımı umulan, yardımı beklenen” anlamına gelen “müste’ân” sıfatının kullanılması, şuurlu bir seçimdir ve şairin şairlik kudretini de gösterir. Burada, “müste’ân” sıfatının “Hudâ” yanında, daha zayıf olarak “Şîr-i Hudâ” için de kullanılabileceği göz önünde

bulundurulmalıdır. Yani, bu tamlama, şairin çizdiği kahraman portresine derin bir anlam katarak bu portreyi daha etkili, daha canlı bir hale getirmiştir. Bu tamlama, eskiden beri çok kullanılmış bir ifade olsa da, Hilmî Efendi'nin kaleminde -adeta-yeni bir anlam kazanmıştır. Bu bakımdan, Hilmî Efendi'nin “*Şîr-i Hudâ*”sı, Bektaşî şairlerin “*Şîr-i Hudâ*”sından daha derin ve daha geniş anlam dairesine sahiptir:

Sîyeb-gûşu olur dergâh-ı vâlâsında Alparşan

'Aceb beybet-nümây Şîr-i Hudâ-yı müste'ânder bu (Fedai, 2000:108)

(Alparşan, İkinci Mahmud'un yüce dergabında ancak bir amir eri olabilir; Mahmud yardım umulan Allah'ın beybetli bir arslandır)

Yetimî'nin “*Hayder-i Şîr-i Hudâ Kerrârı var Bektaşî'nin*” (Koca, 1990: 113) dizisinde ve Nemayî'nin de

Hayber'in bâbın koparıp Zülbimari öldüren

Şîr-i Yezdân kâtil-i küffâr sensin yâ Ali (Koca, 1990: 121)

beyitinde, Hz. Alî yerine aynı ismin kullanıldığı görülmektedir. Fakat bunlar Hilmî Efendi'deki kadar derin bir anlama sahip olmaktan uzaktır.

Sonuç

Yukarıdaki örneklere bağlı olarak, Kıbrıs Müftüsü Hilmî Efendi'deki Hz. Alî ve Âl-i Abâ algısının Alevî-Bektaşî şairlerden çok farklı olmadığını söyleyebiliriz. Hilmî Efendi'deki Hz. Alî övgüsü, Bektaşî şairlerin pek çoğundan daha kuvvetlidir. Üstelik, bu övgünün bir kısmını Alevî-Bektaşî zümreler arasında sevilmeyen İkinci Mahmud'un methi sırasında yapmıştır. Bu, şairin samimiyetini gösterir. Övgü sırasında kullandığı unsurlar da, aynı şekilde Bektaşî şairlerin pek çoğunda göremediğimiz orijinaliteye sahiptir. Bu durum, onun şairlik kudretiyle olduğu kadar Hz. Alî ve Âl-i Abâ hakkındaki kanaatiyle de ilgilidir. Hz. Alî ve Âl-i Abâ methi, Alevî-Bektaşî şairler için, bir zorunluluktur. Sünnî şairler için, böyle bir zorunluluk durumu söz konusu değildir. Buna rağmen, müftülük makamında bulunan Hilmî Efendi ve onun şahsında diğer Sünnî şairlerdeki Hz. Alî ve Âl-i Abâ algısı, samimi saygı ve sevginin ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Bu algı, tarikatları ve dinî anlayışları/yorumları farklı olan şairler arasındaki “ortaklıklar”dan olması bakımından da önemlidir. Söz konusu ortaklıkların tespit edilmesi ve vurgulanarak ortaya konmasında da büyük fayda vardır.

- FEDAİ, Harid (2000). *Kıbrıs Müftüsü Hilmi Efendi-Şiirler*. Kıbrıs: Eren Yayıncılık.
- KOCA, Turgut (1990). *Bektaşî Alevî Şairleri ve Nefesleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- TEMİZKAN, Mehmet (2007). “Mevlevî ve Bektaşî Edebiyatında ‘Ehl-i Beyt’ Teması Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”. *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu –Bildiriler*, Konya: Sümam Yayınları.
- TEMİZKAN, Mehmet (2016). *Alevî-Bektaşî Olmayan Şairlerde Hz. Hüseyin ve Yezid Algısı Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Kerbela ve Hz. Hüseyin Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Yol Yayınları.

KAYNAKÇA